

Een koorddanser met het karakter van een bulldog

Rik Coolsaet

Boekbespreking

M. Dumoulin, Spaak. Racine, Brussel, 1999, 743 blz.

Wat maakt van een iemand een succesvol minister van buitenlandse zaken ? Enkele namen komen voor de geest: de liberaal Frère-Orban in de negentiende eeuw, de socialist Spaak en de christen-democraat Harmel in de twintigste eeuw. Niemand heeft ooit onderzocht of deze drie gemeenschappelijke kenmerken bezaten of het daarentegen de omstandigheden waren die van hen grote ministers hebben gemaakt.

Zulk een vergelijking was trouwens moeilijk om maken omdat de persoonlijke papieren van een van hen niet toegankelijk waren. De familie van Paul-Henri Spaak heeft, tot verdriet van menig historicus, de deuren van Spaaks archief angstvallig gesloten gehouden. Het argument was dat zij eerst een serieuze biografie van Spaak wou laten opstellen, die vervolgens als basis kon dienen voor verder onderzoek. Op die manier hoopte de familie wellicht zelf de bedding te kunnen vastleggen van het uiteindelijke oordeel dat de geschiedenis moest vellen over deze in zijn eigen tijd erg controversiële politicus.

Die lacune is nu gedempt. UCL-historicus Michel Dumoulin heeft als eerste een geautoriseerde biografie afgeleverd, mede gebaseerd op dit persoonlijke archief. De verwachtingen waren dan ook hooggespannen. Het is een fraai boekwerk geworden, even kloek als Spaak zelf. Toch zijn tal van historici wat ontgoocheld. Misschien omdat intussen zoveel bekend is geraakt via andere archieffondsen en onderzoek, bevat het weinig nieuwe feiten. Ook nieuwe inzichten ontbreken. Zoals een Brussels weekblad het samenvatte, is deze biografie in feite een 'patchwork' van scènes uit de levensloop van Paul-Henri Spaak, geïllustreerd met nooit eerder gebruikt materiaal. De meest boeiende passages zijn de brieven die Paul-Henri Spaak aan zijn vriendin schreef en die de man achter de politicus laten zien. Dat maakt deze biografie weliswaar niet origineel, maar door zijn referenties is het niettemin een onontkoombaar standaardwerk geworden voor later onderzoek.

Paul-Henri Spaak was in zijn tijd een fel besproken man. Geboren in een behoorlijk welgestelde en politiek en literair erg actieve familie, zette Spaak zijn eerste stappen in de politiek als een uiterst-links agitator. Dat hij enkele jaren nadien reeds minister van buitenlandse zaken werd onder Leopold III, leverde hem zeer vroeg reeds het predikaat op van 'opportunist', wat hem in zijn latere carrière steeds is blijven achtervolgen.

Dertig jaar lang, van 1936 tot 1966, was Spaak bijna onafgebroken minister van buitenlandse zaken, af en toe ingeruild voor een (korte) oppositiekur en een (even korte) carrière als secretaris-generaal van de NAVO. Vóór de tweede wereldoorlog zal zijn naam altijd verbonden blijven met de neutraliteitspolitiek die België (zoals de meeste andere kleine landen) voerde tegenover Hitler. Na de tweede wereldoorlog is zijn naam onlosmakelijk gekoppeld aan de Europese integratie.

Over die eerste periode is Spaak later nooit erg fier geweest. Het was een beleid dat hem trouwens in het gezelschap had gebracht van de Belgische rechterzijde die geen al te grote

principiële bezwaren koesterde tegen een door de nazi's gedomineerd Europa. Die 'misstap' zou hem overigens tijdens en onmiddellijk na de oorlog doen twifelen of er nog een toekomst als politicus voor hem was weggelegd. Die vraag was zeker niet hypothetisch omdat ook hij beseftte dat zijn Britse gastheren tijdens de oorlog niet hoog opliepen met hem ('een briljant spreker en een intelligent parlementair, maar voor het overige geen andere kwaliteiten').

Het minste wat van Spaak echter kan gezegd worden (ik citeer wijlen koningin Elisabeth) is dat hij steeds op zijn pootjes terecht kwam. Spaak was een briljant tacticus die als geen ander oog had voor politieke machtsverhoudingen. Na de tweede wereldoorlog slaagde hij er aldus in om niet alleen zijn eigen partij naar zijn hand te zetten, opnieuw in het centrum van de binnenlandse besluitvorming terecht te komen en een steile opgang te maken in de internationale politiek.

Vanaf de jaren vijftig werd Spaak het symbool van de Europese integratie. Zijn allergrootste verdienste, zo schrijft zijn biograaf terecht, is ongetwijfeld dat hij toen de Europese constructie gered heeft van een dreigende schipbreuk. Spaak was een cruciale actor die de kleine Europese staten op weg heeft geholpen naar een supranationale organisatie van Europa en daarmee ook naar een heel nieuwe organisatie van de diplomatieke relaties tussen staten.

Daarmee stopte zijn internationale carrière niet. In zijn ogen was Europa slechts een fase in de opbouw van een Atlantische 'gemeenschap', die de Europeanen en de Noord-Amerikanen duurzaam moest verbinden in een politieke unie. Met die ambitie werd Spaak in 1956 secretaris-generaal van de NAVO. Gezien het toenmalige Amerikaanse overwicht in het Westen heeft dat hem toen het verwijt van atlantist en Amerikaans pion opgeleverd, zowel in zijn eigen partij als bij het brede publiek. Zoals reeds eerder gebeurde in nederlandstalig wetenschappelijk onderzoek, corrigeert ook Dumoulin terecht deze ongenueanceerde beschrijving.

Spaaks carrière bij de NAVO eindigde echter in mineur. In 1960 keerde hij terug naar zijn vertrouwde stek. Hij stak veel energie in het gladstrijken van de relaties tussen de Verenigde Staten en België die door de problematische dekolonisatie van Congo onder het vriespunt waren beland. Op Europees vlak daarentegen kende hij een erg ontgoochelende periode. Het presidentschap van Charles de Gaulle betekende immers een frontale aanval op het politieke Europa waarvoor Spaak zich zo hard had ingezet.

In 1966 verlaat Spaak de actieve politiek. Hij stapte het Amerikaanse zakenleven binnen, maar raakte ontgoocheld in Amerika, waar hij een fascistisch experiment voorspelt. In de Belgische politieke context maakt hij nog een laatste opvallende bocht. Hij bekennt zich tot het federalisme en neemt de bescherming op zich van de franstalige Brusselaars.

Spaak laat niemand onverschillig, zo noteert zijn biograaf tegen het einde van het boek. Hij kan bogen op een schare toegewijde en onvoorwaardelijke medestanders, die zijn 'Breugeliaans' karakter, zijn humor en zijn 'gezond verstand' bewonderen. Hij was een 'charmeur' die zijn best deed niemand te vernederen, tolerant en open was en erg trouw aan zijn medewerkers. Maar Spaak had ook af te rekenen met tal van tegenstanders, die hem vaak zijn opportunisme en zijn gebrek aan consistentie verweten.

Het moet zeker niet de bedoeling van Dumoulin zijn geweest, maar uiteindelijk levert de beschrijving van Spaaks vele voltes een ietwat pathetische portret op: van neutralist en

pacifist tot secretaris-generaal van de NAVO, van anti-federalist tot boegbeeld van het Brusselse FDF, van pro-Palestijn naar pro-Israël, van uiterst-links agitator tot internationaal handelsreiziger. Dat blijkt een constante te zijn geweest, want reeds van bij het begin van zijn politieke carrière constateerde de Britse diplomatie de totale afwezigheid van 'politieke principes en scrupules' bij Spaak.

Hoe dan echter zijn inzet voor de politieke constructie van Europa te verklaren? Het zal door sommigen als heiligschennis worden aangezien en wat ontluisterend overkomen voor iemand die terecht tot het kranse van onze topministers van buitenlandse zaken behoort, maar de rode draad doorheen Spaaks politieke loopbaan was in de eerste plaats zijn overlevingsdrang. Niet gespeend van enige ironie, omschreef Spaak zichzelf herhaaldelijk als ambitieus en, vooral, ijdel en betreurde hij minister van zulk een klein land te zijn. Om te overleven, deed Spaak een beroep op ideeën, maar ook op de macht van anderen. Dat bracht hem er echter dikwijls toe andermans beleid te voeren. Zijn 'politieke wendbaarheid', zoals zijn biograaf dat wat vergoelijkend noemt, bracht hem ertoe zich in te schrijven in de politieke opties van wie machtiger leek dan hemzelf, wat uiteindelijk telkens opnieuw zijn carrière vooruitstuwde.

De vooroorlogse neutraliteitspolitiek die hij incarneerde, werd ontworpen in de entourage van Leopold III. Zijn Congobeleid in de jaren veertig en vijftig (en met name het intussen beruchte uraniumdossier) werd uitgeschreven in de kantoren van de Société Générale. Met zijn Europapolitiek in de jaren vijftig verdedigde hij de visie van de zakenwereld en de rechterzijde die een te verregaande overdracht van bevoegdheden naar een supranationaal niveau verafschuwde. Zijn pogingen om de relaties met de machtige de Gaulle te verbeteren, brachten hem dicht bij het gaullistische Europa, wat een verlooening kan genoemd worden van zijn eigen visie op de integratie van Europa.

Maakt dit van Spaak een minder groot minister van buitenlandse zaken? Zeker niet. België is een kleine staat en zijn invloed op het wereldgebeuren is beperkt. Meer dan grote staten moet een Belgisch minister van buitenlandse zaken rekening houden met de bestaande internationale machtsverhoudingen, niet alleen om te overleven, maar ook om eigen accenten te kunnen leggen. Altiero Spinelli, de bezielende apostel van het politieke Europa, omschreef Spaak in die zin niet zonder sympathie als 'een puur politiek dier, maar met een zekere fantasie en moed'. Een koorddanser met het karakter van een bulldog: zou dat een goede omschrijving zijn van een succesvol minister van buitenlandse zaken van België?

(De Standaard der Letteren, 14 mei 1999)